

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

**ПІВЕНЬ А.В., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Розглянуто та проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку олійно-жирового комплексу, визначено напрями підвищення ефективності виробництва.

It is considered and analyzed the modern state and progress trends of oily-fatty complex, certainly directions of increase of efficiency of production.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із основних факторів забезпечення національної продовольчої безпеки держави є ефективний і сталий розвиток її агропромислового комплексу, насамперед, його головної сфери – сільського господарства. Тільки ефективне функціонування останнього визначає рівень виробництва аграрної продукції, а також, її споживання основних продуктів харчування.

Аграрний сектор (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни. Крім того, аграрний сектор є одним з основних бюджетоутворювальних секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить 8—9 відсотків, а також займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту [1].

Олійно-жирова галузь – одна з найбільших галузей народного господарства і входить до категорії тих, що позитивно розвиваються. Україна займає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав, а вже з недавнього часу, після запровадження експортного мита на насіння соняшнику, і однією з країн-лідерів по переробці та експорту соняшникОВОЇ олії.

Підвищення рівня ефективності виробництва олійних культур є важливим завданням, від вирішення якого залежить забезпечення ефективної діяльності олійно-жирового підкомплексу. Розв'язання цієї проблеми повинно здійснюватися не тільки на державному, а й на

* Науковий керівник – Мазнев Г.Є., професор

регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування, робочими місцями, соціальною інфраструктурою та ін.

На ряду з цим, в даний час набуває актуальності вивчення ринку олійних культур не лише як галузі, що забезпечує внутрішні потреби країни та зовнішній потенціал, а ще й як сировини для задоволення потреб в альтернативних видах палива – біосировини.

Тому, одним з основних завдань держави в аграрній сфері є сприяння підвищенню економічної ефективності як сільськогосподарського виробництва в цілому, так і олійно-жирової галузі зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ефективність виробництва є складним та досить багатогранним явищем, що охоплює всі сторони й аспекти діяльності господарюючих об'єктів, які безпосередньо пов'язані з виробництвом та переробкою продукції. З огляду на це, проблемі ефективності присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Загальним питанням підвищення ефективності агропромислового комплексу в ринкових умовах присвячували свої праці провідні вітчизняні вчені-економісти: Амбросов В.Я., Андрійчук В.Г., Бойко В.І., Борщевский П.А., Гайдуцький П.І., Гуздинський О.Д., Кваша С.М., Месель-Веселяк В.Я., Пасхавер Б.Й., Саблук П.Т. та багато інших.

Питання розвитку олійно-жирової промисловості України розглядаються вченими-економістами, такими як: Бойко В.І., Капшук С.П., Лазня В.В., Саблук П.Т., Фаїзов А.В., Шайко О.Г., Шумейко В.М. та ін.

Але не зважаючи на велику кількість досліджень і досить численні публікації, питання ефективного функціонування підприємств олійно-жирового підкомплексу, як предмету для забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави вимагають більш глибокого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є виявлення основних тенденцій виробництва та олійних культур в Україні та підвищення ефективності діяльності олійно-жирових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека є однією з основних складових економічної безпеки будь-якої країни. Без забезпечення населення достатньою кількістю

продовольства відповідної якості неможливо досягнути сталого соціально-економічного розвитку суспільства [2].

Одним із основних напрямів гарантування продовольчої безпеки є запровадження ефективного механізму формування продовольчих ресурсів, заснованого на економічному стимулюванні вітчизняних товаровиробників і розвитку ринкової інфраструктури. Адже однією з основних причин занепаду вітчизняного виробництва, поряд із низьким рівнем продуктивності праці, значними темпами росту цін на матеріально-технічні ресурси та пально-мастильні матеріали є цінова дискримінація з боку посередників, які вміло користуються нерозвинутістю прозорих каналів збуту сільськогосподарської продукції, тобто фактично здійснюється перерозподіл більшої частини прибутків внаслідок ринкових операцій на користь різних посередницьких структур, що оперують на вторинному ринку сільськогосподарської продукції [2].

Таблиця 1

**Тенденції виробництва олійних культур
в Україні за 1990-2010 роки**

Показники	1990	2000	2005	2008	2009	2010
Олійні культури всього, тис. т.	2814,2	3664,0	5678,9	10271,6	9436,4	10033,0
Реалізація олійних культур, тис.т.	2200,0	2284,3	2612,4	5541,9	7239,2	7756,7
Середні ціни реалізації, грн. за 1 т.		525,7	981,5	1734,6	2086,2	2942,6
Споживання олії на 1 особу на рік, кг.	11,6	9,4	13,5	15,0	15,4	14,8
Соняшник, тис. т.	2570,8	3457,4	4706,1	6526,2	6364,0	6771,5
Питома вага соняшнику у ВЗ, %	91,4	94,4	82,9	63,5	67,4	67,5
Площа, тис. га.	1636	2943	3743	4306	4232	4573
Рівень рентабельності насіння соняшнику, %	236,5	52,2	24,3	18,4	41,4	64,7
Ріпак, тис. т.	130,2	131,8	284,8	2872,8	1873,3	1469,7
Питома вага ріпаку у ВЗ, %	4,6	3,6	5,0	27,9	19,9	14,7
Площа, тис. га.	90	214	207	1412	1060	907
Соя, тис. т.	99,3	64,4	612,6	812,8	1043,5	1680,2
Питома вага сої у ВЗ, %	3,5	1,8	10,8	7,9	11,1	16,8
Площа, тис. га.	93	65	438	558	644	1076

Джерело: [5]

В останні роки в Україні спостерігається позитивна тенденція збільшення виробництва олійних культур. в 2010 році порівняно з 1990 роком виробництво олійних культур в цілому збільшилось в 3,6 рази, зокрема соняшнику – в 2,6 рази, ріпаку – в 11,3 рази, сої – в 16,9 рази. Проте негативним є те, що за вивчаємий період значно зросли площі посівів високорентабельних експорторієнтованих культур: соняшнику – у 2,8 рази, ріпаку – більш ніж вдасятеро, сої – більш ніж 11,6 рази. Це порушує систему сівозмін і призводить до виснаження ґрунтового покриву, різкого погіршення якості ґрунту, і як наслідок – зниження урожайності як олійних культур так і інших культур в сівозмінах.

З метою досягнення ще більших обсягів вирощування соняшнику та виробництва олійно-жирової продукції як для забезпечення потреб внутрішнього ринку, так і для нарощування експортного потенціалу, необхідно змінити структуру виробництва олійних культур шляхом сприяння поступовому збільшенню їх врожайності за рахунок дотримання агротехнічних вимог; удосконалення і впровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування; використання якісного насінневого матеріалу разом зі зміною структури посівних площ та впровадженням заходів економічного стимулювання за отримання високої урожайності й олійності насіння; створення сприятливих умов для економічної інтеграції виробників насіння олійних культур і олійно-жирової продукції,

Для світового олійного ринку характерним є не тільки зростання виробництва олійних культур та рослинних олій, але й зростаючий попит на них як для використання на харчові цілі, так і для виробництва біодизельного пального [3].

У 2010/11 маркетинговому році (МР) передбачається зростання (на 0,17%) світового виробництва олійних культур – до 441,783 млн. тонн проти 441,029 млн. тонн у 2009/10 МР, а рослинних олій – до 145,974 млн. тонн проти 138,499 у 2009/10 МР, тобто на 7,5 млн. тонн (на 5,4%) більше[3].

Україна займає лідируючі позиції на світовому ринку щодо виробництва соняшнику та соняшникової олії. Водночас Україна є лідером з експорту соняшникової олії – понад 2,6 млн. тонн, або 65% від обсягів світового її експорту [3].

У 2010/11 МР загальне виробництво основних видів олійних культур в Україні досягло 10 млн. тонн за вітчизняних потужностей з їхньої переробки на рівні 10,3 млн. тонн (станом на 01.01.2011 року), що дає змогу повністю переробити вирощений урожай в Україні, а

також переробляти понад 30 тис. тонн олійних культур за добу і виробляти близько 10 тис. тонн соняшникової олії [3].

Таблиця 2

Виробництво та експорт основних олійних культур

	2008/2009 МР	2009/2010 МР	2010/2011 МР
Соняшник, тис. т.			
Виробництво, тис. т.	6526,2	6000	7200
Експорт, тис. т.	650,0	600	500
Соняшникова олія, тис. т.			
Виробництво, тис. т.	2500	2940	3100
Експорт, тис. т.	2100	2645	2700
Ріпак, тис. т.			
Виробництво, тис. т.	2872,9	1873,2	1429,2
Експорт, тис. т.	2645	1800	1400
Соя, тис. т.			
Виробництво, тис. т.	812,8	1043,5	1663
Експорт, тис. т.	277	262,5	400

Джерело: [5]

Щорічно збільшується виробництво олійних культур, зростають потужності по їх переробці. Так, якщо у 1990 маркетинговому році обсяги переробки олійної сировини становили 2,2 млн.тонн на рік, то на початок 2008/09 МР вони досягли 7,25, 2009/10 МР – 8,25 на рік, 2010/11 МР – 10,2 млн.тонн на рік.

Україна має достатньо виробничих потужностей для переробки на олію всього обсягу виробленого соняшникового насіння. Введення митних ставок на його експорт дозволило вітчизняним переробним підприємствам активно вступити в конкуренцію з експортерами сировини. Збільшилося виробництво соняшникової олії, а також маргаринової продукції й майонезу. Внаслідок дії мита також відбулася певна переорієнтація трейдерів з експорту насіння соняшнику на експорт олії та шроту. З точки зору держави, це є джерелом додаткових надходжень до бюджету і населення країни. Вивізне мито на насіння соняшнику вивело з кризи і сприяє стабілізації олійно-жирового підкомплексу України.

У зв'язку з посиленням дії чинників зростання цін на сільгоспродукцію конче необхідно розвинути інфраструктуру та посилити конкурентність ринку, що запобігатиме необгрунтованому підвищенню цін, зловживанню недобросовісними методами конкуренції. Для цього необхідно впровадити механізми запобігання

різким стрибкам цін через діяльність Аграрного фонду на ринку продовольства, здійснення закупівель до Держрезерву; активізувати відстеження та протидію проявам монопольної поведінки у сферах матеріально-технічного постачання агросектору, закупівлі сільгоспсировини, оптової і роздрібно торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією. Такі перетворення можуть створити сприятливі умови для розвитку ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі, зокрема, товарних бірж, оптових ринків сільськогосподарської та харчової продукції, заготівельних і збутових кооперативів та інших об'єднань, у тому числі за фінансової участі держави на загальнодержавному і місцевому рівнях. Також необхідно забезпечити розбудову транспортної та логістичної інфраструктури аграрного ринку (Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р. передбачено відновлення перевезень сільськогосподарської продукції річковим транспортом, виготовлення спеціалізованих великогабаритних автотранспортних засобів для сільськогосподарських вантажів, створення мережі кооперативних елеваторів, включаючи портові, за участю зернових трейдерів та держави на засадах асоційованого членства, підтримку розвитку інформаційних систем, створення умов для вільного доступу всіх учасників ринку до інформації, результатів аналізу та прогнозування тощо). Формування дієвої системи контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на підґрунті сучасних європейських норм і правил, дасть змогу впорядкувати та зменшити частку стихійної торгівлі у загальному продажі сільгосппродукції. [4]

Висновки. Ринок олійних культур для України має стратегічно важливе значення, оскільки є стабільним джерелом валютних надходжень. Тому нарощування обсягів виробництва олійних культур, а також участь України на світовому ринку рослинних олій є досить важливими для економіки держави.

Існує досить об'єктивна необхідність поглиблення наукових досліджень у напрямку удосконалення механізмів державної підтримки виробництва продукції, оптимізації і регулювання економічних відносин між суб'єктами ринку сільськогосподарської продукції й продовольства, удосконалення нормативно-правового забезпечення заходів щодо гарантування продовольчої безпеки.

Література.

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?3800>
2. Кирилюк Є.М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N153/N153p049-058.pdf
3. Капшук С. Стан та перспективи українського олієпрому. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=3620>
4. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/0623_dop-b3314.pdf
5. Статистичний щорічник України 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Фаїзов А.В. Олійно-жировий комплекс: проблеми і фактори розвитку / А.В. Фаїзов // Агроінком, 10-12. – 2011. – С. 21-25